

času, ki ga postava predpisuje, kupec oglasi pri svoji cesarski gosposki in prodajalca toži, če brž z lepo noče živine nazaj vzeti in mu denarjev ali pa zamenjene živine ne povrniti. Bog obvaruj pa, da bi pri cesarskih „napakah“ določeni čas zamudil, ker nič ti potem ne pomaga več.

Te postave pa obdrže svojo veljavo tudi takrat, kadar je prvi kupec kupljeno živino kakemu drugemu, drugi tretjemu in tako dalje prodal. V tacihi okoliščinah gre kupčija po vrsti od zadnjega kupca noter do prodajalca nazaj, ako le ni zamujen čas, kateri je po postavi za tisto bolezen odločen. Zadnji, recimo tretji kupec naj toži družega, drugi naj toži prvega, prvi pa prodajalca.

Pri konjih je 8 po postavi zavarovanih bolezni ali „patentnih napak“, katere barantijo razdero, troje jih je na 15, petero pa na 30 dni, in sicer so zavarovane na 15 dni: kužna smolika, smrkelj, naduha; zavarovane na 30 dni pa: tiščavka (neumni kolar), opornost (štatljivost), mesečna slepota, jasna slepota in pa kožna črvivost. Pri goveji živini so samo francozi ali pojatnica poglavitna bolezen in sicer zavarovana na 30 dni. Pri prasičih je zavarovana le tudi ena, namreč: ikre (katerim tudi pšeno, pšenki ali stroge pravijo) na 8 dni. Pri ovcah so zavarovane 4: koze in pa garje ali grinte na 8 dni, metljaji na jetrih (ali jetrni metulji) in pa metljaji na plučih (ali plučni metulji) na 2 meseca.

Ali s temi poglavitnimi boleznimi, katere živinsko barantijo razdero, ni še vsega konec; cesarska postava skrbi še po drugih naredbah, da živinski kupci ne trpe škode po krivici. Treba torej, da povemo našim ljudem tudi te postave in jim rečemo: zapomnite si jih dobro v svoj dobiček, kajti dostikrat se morete z eno ali drugo teh postav rešiti, ko vam one „poglavitne napake“ ne pomagajo iz zadrege. Pazljivo torej berite, kar vam bomo zdaj še povedali.

Vsaka, bodi katera koli bolezen, razdere kupčijo ali menjo, ako kupec v 24 urah potem, ko je kupljeno ali zamenjano živino prevzel, zapazi, da je živina bolna in to brž poprejšnjemu gospodarju samemu vedeti da, ali pa od gosposke potrjenemu zdravniku, ali županu svojega kraja, ali pa naravnost svoji cesarski gosposki. Če v 24 urah kupljena ali zamenjana živina tudi pogine, zadene vsa škoda prodajalca ali poprejšnjega gospodarja, ker je smeti misliti, da je živina že pri njem zbolela. Tako velevali § 924. državnega zakonika. Le takrat, ko bi prodajalec mogel izpričati, da je kupec sam kriv, da mu je živina zbolela ali poginila, tedaj mora on sam škodo trpeti.

Marsikateri kupec je že v škodo prišel zato, ker ni vedel te postave, katera zanj dobro govori.

Dalje se kupčija ali menja razdere, če se je prodajalec vpričo dveh prič ali pa s pismom zavezal, da je za vsako napako ali bolezen porok toliko in toliko dni. Če kupec izgovorjenega časa ne zamudi, razsodila bo gosposka v tacihi okoliščinah vselej zanj pravico, ako bi

prodajalec z lepo ne hotel živine nazaj vzeti in če ne more izkazati, da je šele kupec živino pokvaril.

Razen vsega tega je pa še ena postavna pot, po kateri se more oguljufani kupec rešiti zadrege, iz katere ga ne rešijo ne „patentne napake“ pa tudi ne postava „za 24 ur“ — ta pot je po §. 934 drž. zak. tista, če kupec more dokazati, da je kupljena ali zamenjana živina čez polovico predraga ali zavoljo starosti ali zavoljo kake druge napake. Če se kupec tako goljufanega misli, ima se pravico pri gosposki pritožiti; ona bo po zvedenih možeh živino dala ceniti, in če je res še manj nego pol vredna, razdere se kupčija ali menja, ali pa mora prodajalec toliko doplačati, da je cena prava. — Po postavi je čas za take pritožbe na 3 leta določen; ali bolje je, da se kupec kmalu oglasi, sicer bi mu utegnil prodajalec marsikaj podtakniti, da se je v njegovih rokah živina popačila.

Kakor pa varuje postava kupca, tako pa varuje tudi prodajalca, da se mu krivica ne godi. Treba torej tudi te postave vedeti, da ne bo praznih tožba, katere le mošno koljejo, pa nič ne pomagajo.

Čujte torej še te postave!

Kupec se ne more pritožiti, če se je pri kupčiji ali menji sam vpričo mož zavezal, da kupi ali zamenja živino, kakeršna je, imej „napake“ ali bolezni kakeršne koli.

Kupec se ne more pritožiti, če mu je prodajalec pri kupčiji ali menji očitno (vpričo dveh mož) povedal, da ima živina to ali ono bolezen, in da mu za njo ni porok, kupec jo je pa vendar le kupil.

Kupec izgubi pravico do povračila, ako more prodajalec izkazati, da je živina obolela še le pri kupcu.

Kupec nima pravice do povračila, ako je s kakim drugim blagom ali s celo kmetijo vred tudi živino, pa vse počez kupil, in tedaj živina ni bila posebe cenjena.

Kupec nima pravice se pritožiti, ako je kupil živino, na očitni dražbi, ki jo je gosposka dala napraviti.

To so poglavitne postave pri živinski kupčiji. Naj si jih vsak dobro zapomni, da se ogne škode, pa uide tudi dragim pravdam.

Naposled le še nekaj. Ker je „kratka sprava boljša nego dolga pravda“, bolje je vselej z lepo poravnati se, nego pa pravdo začeti. Če je kupec v pravnem času zapazil bolezen, katera po cesarski postavi kupčijo razdere, in če prodajalec sam dobro ve, da ima od njega prodana živina res to napako, ali če mu to zatrdi zveden živinozdravnik, naj jo vzame rajši z lepo nazaj, sicer bo pravdo izgubil in vrhu tega plačal še stroške.

Koliko je važno sadjarstvo za kmete.

Ne da se tajiti, da si dandanes res močno prizadevajo vsako stroko gospodarstva povzdigniti. Da bi zemljišča posestnikom donášali večih čistih dohodkov,

začeli so tudi sadjarstvo kolikor mogoče pospeševati in širiti.

Imamo takih ljudi, ki pravijo, da bo kmalu preveč sadnega drevja ter da ne bode mogoče sadu v denar spravljati. To je prazen strah, kajti sadež drevesni postal je kupčijsko blago, za katero še zmerom povprašujejo, čeravno iz Amerike jako veliko sadja dovažajo v Evropo. Ni torej res, da bi uže preveč sadja pridelovali ali da bi se bilo bati preslabe cene, marveč svetovati je, da sadjarstvo še bolje razširimo, kajti nismo še v tej stroki gospodarstva dospeli do tiste dovršenosti, da bi rekli: sedaj umemo iz sadjarstva dobivati največi dobiček; kateri je mogoč, da smo uže vsakojako uporabili in ukoristili sadje.

V celi Evropi so edini Francozi, ki znajo vsakojako sadje do dobrega porabljeni; drugi narodi smo daleč za njimi, zlasti kar se dostaje sušila in pripravljanja konserv itd. Tukaj je še veliko storiti in pridobiti. Kupčija s posušenim sadjem in konservami nam obeta še mnogo in lepih denarjev, ki jih sedaj pogrešamo, ker sadja na dosedanji način ne moremo tako lahko in daleč prodajati.

Izkušnje po posameznih deželah kažejo, da ne smemo sadja samo po ograjenih sadovnjakih ravnati, ampak da ga moramo raztegniti in sploh vzprejeti v veliko gospodarsko obdelovanje in oskrbovanje. Na ta način je lahko velike vsote denarjev iz sadjarstva dobivati. Gospodarski čisti dohodki se tako lahko znatno pomnožujejo.

Zlasti je to svetovati grajščakom in sploh veleposestnikom. Ako se te stroke poprimejo na debelo, dobivali bodo iz svojih posestev veliko in lepega čistega dobička. To je tudi pglavitni namen tem vrsticam.

Pogosto se navaja za vzgled lepa dežela češka, kjer zlasti veleposestniki na debelo goje sadjarstvo. In res dobivajo dohodkov na tisoče goldinarjev samo po posameznih grajščinah. Niso ravno redki slučajji, da na posestvih 400 do 1000 hektarov velikih po 20.000 do 50.000 gold. dohodka na leto dobivajo samo od sadja. Nekateri pristave nekdanji vsakoletnih stroškov niso vzmagale, sedaj pa stržujejo za sadje toliko, da preostaje še mnogo čistega dobička.

Opomniti pa je, da niti na Češkem sadjarstvo ni na vrhunci popolnosti, katero bi doseči mogli, tudi če se oziramo na velike posestnike, ki uže sedaj dobivajo od te stroke gospodarstva znatnih dohodkov. Tukaj se da še mnogo storiti, nekaj glede množine sadja, nekaj pa glede njegove boljše porabe. Ne bodem veliko zgrešil, ako rečem, da se dado ondi sedanji dohodki pomnožiti še za 40—50%.

Če primerjamo stroške za prirejanje sadovnjakov, njih vzdrževanje in za gojenje sadovnega drevja k vsakoletnim dotičnim stroškom pri drugih gospodarskih strokah, moramo pač priznati, da vse govori za sadjarstvo. Mnogo reči mu daje prednost mimo vseh drugih namreč: prvotni stroški so majhni, vzdrževalni stroški

vsako leto skoraj neznatni, kupcev vselej dovolj za sadje. Kaj podobnega ni najti pri nobeni drugi stroki gospodarstveni.

Res je sicer, da mora deset let čakati, predno mu mlada drevesa začno vrlo roditi, obresti od vloženega kapitala vračati. Toda pomisliti je, da potem tudi od leta do leta dajejo več dohodkov, kolikeršnih ne daje nobena druga gospodarstvena stroka.

Ugovarjajo sicer, da ljudem pri sadjarstvu mnogokrat tudi izpodleti, ter da prospeva le, če mu lega in podnebje ugajata, kar tudi o češki deželi v mnogem oziru velja. Vendar iste neugode zadevajo kmetovalca tudi v vseh drugih strokah ter ga silijo pridelovanje ravnati po bolj ali manj ugodnih razmerah kraja, lege in podnebja. To velja pa ne samo zastran sadjarstva, ampak tudi vsega kmetovanja. Tudi na Češkem niso vsi kraji tako ugodni kakor Polabje in Lobozička planjava. Dostikrat in po mnogih okolicah brijejo mrzli vetrovi, za rast imajo drevesa le malo časa v letu, svet je tesen, zemlja uboga, to pa celo po posestvih kneza Schwarzenberga: a vendar so pridelki še obilni in lepi, ker drevje razumno goje. Uže 16 let opazujem dohodke iz sadjarstva ob raznih razmerah ter sem našel, da še po najneugodnejših legah za vloženi denar daje po 6% — Sadjarstvo na debelo gojeno je za gospodarstvo še zaradi tega velike važnosti, ker sicer prazno in pusto zemljišče posestniku obrača v korist. Takšnih zemljišč ima marsikateri veleposestnik mnogo, na pr.: pašnike, brda, nasipe. Sadovnega drevja se da tudi mnogo še nasaditi, koder drugim pridelkom niso čisto nič na poti, na pr. ob cestah in stezah po posestvu.

Ugovarjajo nasprotniki na debelo gojenega sadjarstva, da sadovno drevje škoduje drugim kulturam s svojimi koreninami, katere daleč razprostira, s senco itd. Nekaj resnice je uže v tem, vendar ne toliko, kolikor si domišljujejo. Tudi se mnogo škode odvrne, če se odbirajo prave sorte, drevesom narejajo pravilne krone itd. Sploh pa je tudi tukaj treba računati ter škodo po drevesih narejeno primerjati k dohodkom, ki jih dajejo. In ni dvomiti, da tehtnica potegne na stran sadjarstva.

Zopet drugi pravijo, če sadovnega drevja ponasadimo po vzarah med njivami in travniki, ovira to obdelovanje zemljišč in spravljanje pridelkov. Temu nasproti opomnim, da sem na kneza Schwarzenberga grajščini v Libejicah opazoval, kako so z drevjem obsajene njive prav dobro orali s parnim plugom. Drevje ni čisto nič oviralo oranja. Prvo torej je, kakšno drevje se nasadi in kako.

Naposled je še omeniti, kako s sadovnim drevjem obsajeno posestvo od leta do leta postaja več vredno, to pa ne samo zavoljo čedalje večje množine pridelanega sadu, ampak tudi zaradi lesa, katerega je zmerom več. Skoro od vseh naših sadovnih dreves les je drag, ker rabi mizarjem in rezbarjem.

Poudarjati nam je tudi, kako blagodejno vplivajo gosti sadovnjaki na podnebje. Tako so na Ogrskem veliko storili, da so okolice bolj zdrave, to pa vsled mar-

ljivega zasajanja dreves. Odlikuje se tukaj nadvojvode Albrehta grajščina Bellye in ogrski Požun, zlasti tamošnji park Marienau. Po mejah rasto divja drevesa, pitoma pa bolj po zatišji in zavetji ter dajejo celi okoli in posestvu neprecenljivo vrednost.

Da širni sadovnjaki, gosto sadovno drevje okolice lepšajo, to je samo po sebi umevno, in bode vsak priznaval.

Kakor sedaj gospodarstvo kaže, sadjarstvo ni več igrača, ampak velevažna in koristna stroka gospodarstvena, ki je vredna popolne pozornosti vsakega oskrbnika. Ako bodo te vrstice kaj pripomogle, da se sadjarstva na debelo poprimejo zlasti grajščaki, storjeno je veliko za napredek.

Podučne stvari.

Zemljepisni in narodopisni obrazi.

Nabral Fr. Jaroslav.

(Dalje.)

110.

Svilarstvo.

Po prvo hrano za gosenice je šla vselej sama cesarica na vrt, da se je delo prav svečano začelo. Cesarica je z lastno roko obrala tri veje perja in pokladala sviti svoje v košare. Najlepša svila, ki jo je sama izdelovala, kakor tudi svila, katero so po njenem nalogu in v njenej navzočnosti izdelovali, odločena je bila samo za največje svečanosti. Ni dvomiti, da je to bil moder običaj, ki je imel spodbadati ne samo najvišjo gospodo, temveč vse ljudstvo na gojenje sviloprejk. Kakor je cesar vsakega leta pri velikej ljudskeje svečanosti sam prijel za plug, oral in posejal rižo da vzdrži poljsko delo v časti, prav tako je učinila vsakega leta tudi cesarica s sviloprejkami. Dolgo je uže temu, da se cesarica ne ukvarja več s svilarstvom, ali vendar je še dandanes v bližini cesarske palače predmestje v katerem ima ena ulica ime, ki nas spominja pota, po katerem je cesarica hodila v svilano. V prejšnjih časih so morali ljudi unemati na svilarstvo, z lepim zgledom in s silo. Mnogi cesarji so izdajali zapovedi, ki so določale, koliko mora vsak gospodar murv zasaditi in gojiti. Eden cesar z dinastije Vei je dajal ljudem zemljišča samo v ta namen, da so murve vsadili. Še za časa Konfucijevega je vladal strog običaj da je morala vsaka obitelj, ki je imela pet oralov, zemlje, saditi tudi murve, da se mora vsak član obitelji, kedar pride do gotove starosti, v svilo oblačiti. Svilarstvo se je na ta način v Kitaju brzo razširilo, tako da so mogli svilo v trgovino izvažati. Kot lokavi in dobri gospodarji so hoteli Kitajci, da vso trgovino s svilo v svojih rokah obdrže, in niso hoteli nobenemu povedati tajnosti, kako se svila dobiva, kakor tudi

niso hoteli povedati, kako se porcelan dela. Z zakonom je bilo ustavljeno, da bode vsak s smrtjo kaznovan, kdor bode dal tujcu semena, ali kdor ga bode podučil, kako se svila dobiva. Kitajski trgovci so raznašali sami svilo v zahodne kraje azijske. Ker so karavane trebale od Kitajskega morja do Sirijske obal 240 dni, naravno je, da so svilo drago prodajali. Na ta način je dohajala svila v Babilon in potem v roke največjih trgovcev onega časa v roke Feničanov, ki so jo še dražje prodajali po zemljah okoli Sredozemskega morja.

V sv. pismu ne spominja Mozes še nikjer svile, prvi govori o njej še le Ezekijel. Starodavni Grki so se upoznali s svilo še le za časa Aleksandra silnega a bila je tako draga, da so jo vagali z zlatom. V Rimu niso vedeli za svilo do Julija Cezarja, on je prvi Rimce s to dragoceno tkanino seznanil. Ko se je nekega dne zbral narod v koloseju, da gleda gladijatorske igre, našel je nad odrom streho od svile, ki jo je Cezar z izhoda za drage novce dobil. Narod je začel mrmrati radi razsipnosti, ali se je vendar čudil Cezarju. Razkošni svet je začel brzo sezati po svili, patriciji so šteli za svilenino tako ogromne svote, da je Tiberij zabranil možakom nositi svilo, češ, da jim tak sijaj ni na čast. Cesarju Kaligulu so zelo zamerili, ker je nosil svileni obleko, da-si ni bila čista svila. Čisto svileni obleko je nosil še le Heliogabal 218. l. po Kr. Cesar Avrelijan je 270. l. zabranil svileni obleko, pa tudi sam je ni nosil. Koga je soproga Severina poprosila, da jej kupi svileni opravo, ni je uslišal, češ, da je to zapravljalnost, ko se mora svila z zlatom odvagati. Po Avrelijanu je svila pred kot ne zelo pala v ceni, ker okoli 370. l. jo je uže navadnejše ljudstvo kupovalo.

V grške zemlje, vzlasti v Carjigrad, dovažali so svilo s Perzije. Na dvoru carigrajskem so jako radi nosili svileni obleko. Ker se je cesar Justinijan neprestano vojskoval s Perzijanci, prenehala je vsa trgovina, zato je začel Justinijan premišljati, kako bi z izhodne Azije svilo dobival. Zapovedal je brodovju, da pluje v Indijo, kjer je svilarstvo tisti čas uže bilo na najboljšem glasu. Med tem sta prišla 530. l. dva samostanca, katera sta bila prepotovala Perzijo in Indijo, na dvor carigrajski in sta razložila Justinijanu, kako bi se moglo udomačiti svilarstvo v Grškeji, ker ona dobro znata, kako se sviloprejke vzgajajo in imata tudi semena seboj. Ali pripoveda se, da sta samostanca prinesla seboj samo murvino seme, ker sta mislila, da bodo gosenice same prišle, kedar murve porastejo. Kedar so videli, da temu ni tako, nagovarjal je Justinijan samostanca, naj zopet gresta na izhod ter naj gledata, da prideta do pravega semena. Šla sta in okoli 555. l. sta se srečno povrnila v Carjigrad in prinesla semena, pa krivaj v otlah palicah svojih. Ko so se naslednjega leta murve operile, položili so jajca v gnoj, da so se pri enakomernej toplini izlegle. Koj prvi poskus se je posrečil. Kakor v Kitaju tako so tudi v Evropi prevzele žene vzgoj sviloprejk. Svilarstvo se je sedaj brzo razširilo po Grškeji, vzlasti po Pele-